

Bilim ve Ütopya

Sayı: 275

Yıl: 23

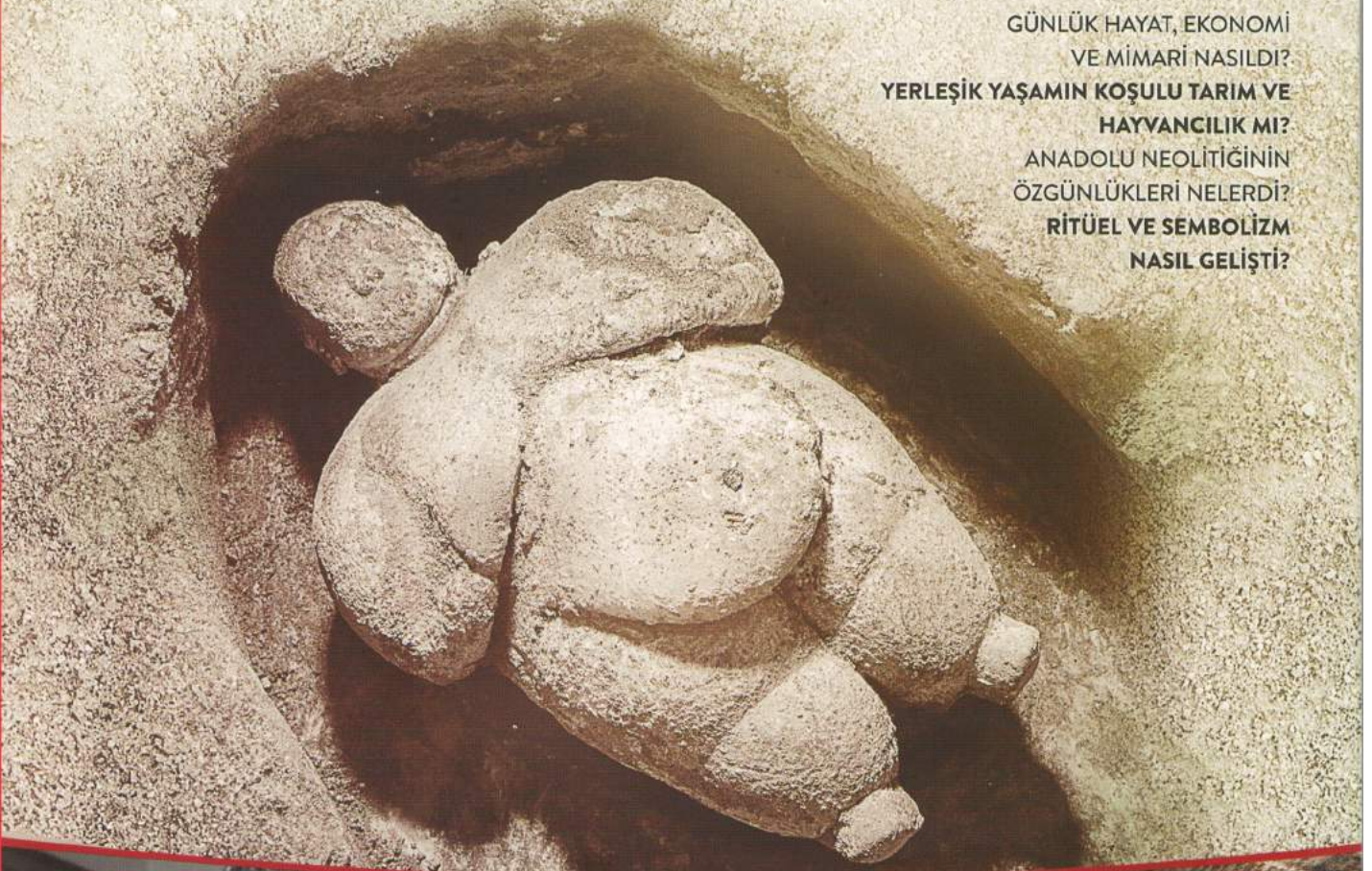
MAYIS 2017 Aylık Bilim, Kültür ve Politika Dergisi

12 TL (KDV Dahil)

ANADOLU'DA NEOLİTİK

ŞİNASI BAŞAL • PROF. DR. ÖZLEM ÇEVİK • PROF. DR. BURÇİN ERDOĞU • DOÇ. DR. BURÇİN AŞKIM GÜMÜŞ • PROF. DR. IAN HODDER • FATMA KALKAN
DR. DANIELLA E. BAR-YOSEF MAYER • YRD. DOÇ. DR. GÖKHAN MUSTAFAOĞLU • ARŞ. GÖR. MELİS UZDURUM • SERA YELÖZER

GÜNLÜK HAYAT, EKONOMİ
VE MİMARİ NASILDI?
YERLEŞİK YAŞAMIN KOŞULU TARIM VE
HAYVANCILIK MI?
ANADOLU NEOLİTİĞİNİN
ÖZGÜNLÜKLERİ NELERDİ?
RİTÜEL VE SEMBOLİZM
NASIL GELİŞTİ?

NÂZİM HİKMET'TEN
MİMARLIK ÜZERİNE NOTLAR
"HAYAL EDİYORUM"
DR. MEHMET PERİNÇEK

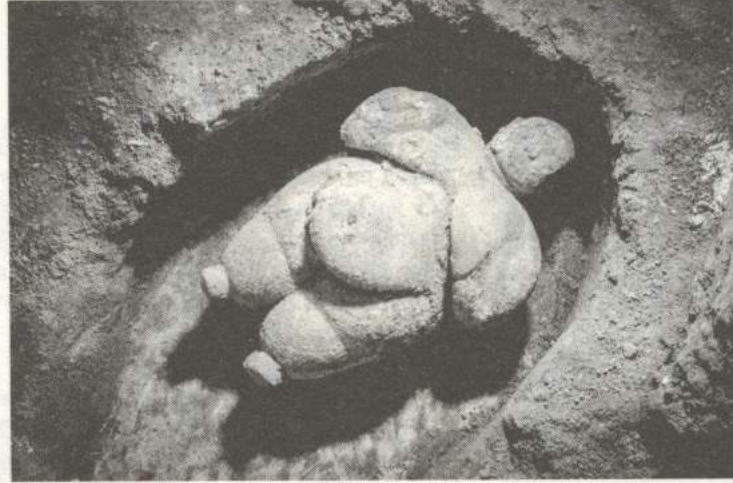
EVREN RENGÂRENKTİR
DOÇ. DR. SITKI ÇAĞDAŞ İNAM

DÜNYANIN EN YAŞLI FOSİLLERİ
PROF. DR. NURDAN İNAN

BİLİM VE ÜTOPYA
ÜNİVERSİTE TEMSİLCİLERİ
Adnan Menderes Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Atakan HATIOĞLU
atakanhatipoğlu@gmail.com
Ahi Evran Üniversitesi
Yarenkür ALKAN
aikanyaren@gmail.com
(0 537) 587 53 77
Akdeniz Üniversitesi
Dr. Hakan ERENGİN
erengin@akdeniz.edu.tr
(0 535) 852 74 15
Anadolu Üniversitesi
İsmail Eray ÇELEBİ
ieraycelebi@hotmail.com
(0 534) 831 39 69
Ankara Üniversitesi (Cebeci Kampüsü)
Eray KARA
eraykara26@gmail.com
(0506) 779 39 93
Ankara Üniversitesi (DTCF)
Deniz BOZKIR
bozkirdeniz@yandex.com
(0537) 574 01 19
Bahçeşehir Üniversitesi
Arda IŞIKOĞLU
arda532@hotmail.com
(0 539) 612 17 18
Balıkesir Üniversitesi
Alihan VARAN
alicanvaran@hotmail.com
(0 506) 919 28 96
Başkent Üniversitesi
Helin ÖZÇELİK
hell_ein91@hotmail.com
(0 507) 919 83 13
Bilkent Üniversitesi
Defne DURU
defneduru96@gmail.com
(0 542) 766 70 31
Bilim Üniversitesi
Firat UZUN
firatuzun_@hotmail.com
(0 555) 724 81 32
Boğaziçi Üniversitesi
Şafak ERDEM
safakerdem12@gmail.com
(0 531) 627 05 07
Celal Bayar Üniversitesi
Erdem ÖZDEMİR
erdem_ozdemir_@hotmail.com
(0 555) 519 43 07
Cumhuriyet Üniversitesi
Emrah ZORBA
emrahzorbaigb@gmail.com
0541 285 92 83
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Hüsnâ SARI
husnasari@hotmail.com
(0 537) 386 63 40
Çukurova Üniversitesi
Sefa APAYDIN
sefa.apaydin@gmail.com
(0 546) 465 07 17
Ege Üniversitesi
Oytun Ozan KORKMAZ
oytunoymaz@hotmail.com
(0 536) 346 59 50
Erciyes Üniversitesi
Aykut Alp AVŞAR
mahrem_utoxia@hotmail.com
(0 542) 462 07 12
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Güney KARAGÖLLÜ
guneykaragollu@gmail.com
(0 506) 957 24 17
İnönü Üniversitesi
Kurtuluş AKKAYA
kurtulusakkaya@hotmail.com
(0 530) 870 71 56
Gazi Üniversitesi (İİBF)
Berk BOĞAZLIYANLI
berkbogazliyanli@hotmail.com
(0 555) 881 99 33
Gazi Üniversitesi (Merkez Kampus)
Yiğit Alp YURDAKUL
yurdakul@hotmail.com.tr
(0539) 600 04 00
Gaziantep Üniversitesi
Kutluhan TENCAN
kutluhantencan@gmail.com
(0507) 590 59 45
Hacettepe Üniversitesi
Sarkis KİSAOHANYAN
sarkis.kisaoahyan@gmail.com
(0507) 585 00 89
İstanbul Aydın Üniversitesi
Çağdaş BABACAN
cagdasbabacan@hotmail.com
(0 537) 926 61 22
İstanbul Üniversitesi
Mert ÖZÇELİK
rsmmert@gmail.com
(0 541) 798 06 53
İstanbul Teknik Üniversitesi
Ali Rıza ERESE
feyzicant@gmail.com
(0 535) 351 99 41
Karadeniz Teknik Üniversitesi
Servet CEVNI
servetcevni@gmail.com
(0 539) 399 52 48

Anadolu'da Neolitik

■	Çiviyazısı	1
■	Can Pınarından Prof. Dr. Ahmet İNAM Bilgi özgürlüğü	4
■	GÜNCEL BİLİM Dinozor aile ağacının temelleri sarsılıyor 3,77 milyon yıllık fosiller bilinen en eski yaşam kanıtlarına yeni bir iddia getiriyor Telefonlar yakın tarihte kendi çatlaklarını onarabilecek mi? Karanlık madde ve cüce galaksiler, Samanyolu'nun etrafında uzayda bir arada bulunuyorlar Sahra Çölü'nü insanlar mı yarattı?	5 7 8 9 10
■	Kapak Doç. Dr. Burçin Aşkın GÜMÜŞ Sunuş – Değişen iklim ile değişen Anadolu insanı	11
■	Kapak Şinasi BAŞAL Anadolu'da Neolitik Dönem	12
■	Kapak Prof. Dr. Burçin ERDOĞU Ege'de Neolitik Çağ'ın yeniden değerlendirilmesi	18
■	Kapak Prof. Dr. Özlem ÇEVİK Batı Anadolu'da yerleşik yaşamın başlangıcı ve gelişimi: MÖ 6800-5700	23
■	Kapak Prof. Dr. Ian HODDER Çatalhöyük 2016: Yukarılar ve aşağılar	28
■	Kapak Yrd. Doç. Dr. Gökhan MUSTAFAOĞLU Neolitik Boncuklu Höyük	31
■	Kapak Fatma KALKAN – Arş. Gör. Melis UZDURUM – Sera YELÖZER Neolitik yaşamdan bir kare: Aşıklı sakinleri	38
■	Kapak Dr. Daniella E. BAR-YOSEF MAYER Türkiye'deki Neolitik yerleşim alanlarında bulunan kabuk boncuklarV	44
■	Yerden Göğe Doç. Dr. Sıtkı Çağdaş İNAM Evren rengarenktir	47

*İstanbul Üniversitesi, Tarihöncesi Arkeolojisi Yüksek Lisans Öğrencisi

** İstanbul Üniversitesi, Tarihöncesi Arkeolojisi Doktora Öğrencisi

*** İstanbul Üniversitesi, Tarihöncesi Arkeolojisi Doktora Öğrencisi

Neolitik yaşamdan bir kare: Aşıklı sakinleri

MÖ 9. bin yılın ortalarında, Melendiz Dağları'ndan doğarak İhlara Vadisi'ne doğru akan Melendiz Nehri kenarında kurulan Aşıklı Höyük, MÖ 8. bin yılın ortalarına dek kesintisiz olarak iskân edilir. İnsanlık tarihinin en önemli dönüşüm süreçlerinden biri ve Neolitik Dönem'in en önemli parametrelerinden olan yerleşiklik Volkanik Kapadokya Bölgesi'nde Aşıklı yerleşmesi özelinde sosyal, ekonomik, teknolojik, davranışsal, bilişsel olarak tüm aşamalarıyla birlikte takip edilebilmektedir.

Neolitik... İnsanların dünyayı algılama biçimlerinin değiştiği, yeni bir yaşam biçimi seçtiği, dünyanın birçok yerinde toplumların, bireylerin bugünkü varlığının, düşünce yapısının, yaşam biçiminin kurulmasıyla sonuçlanacak bir yolun başlangıcı...

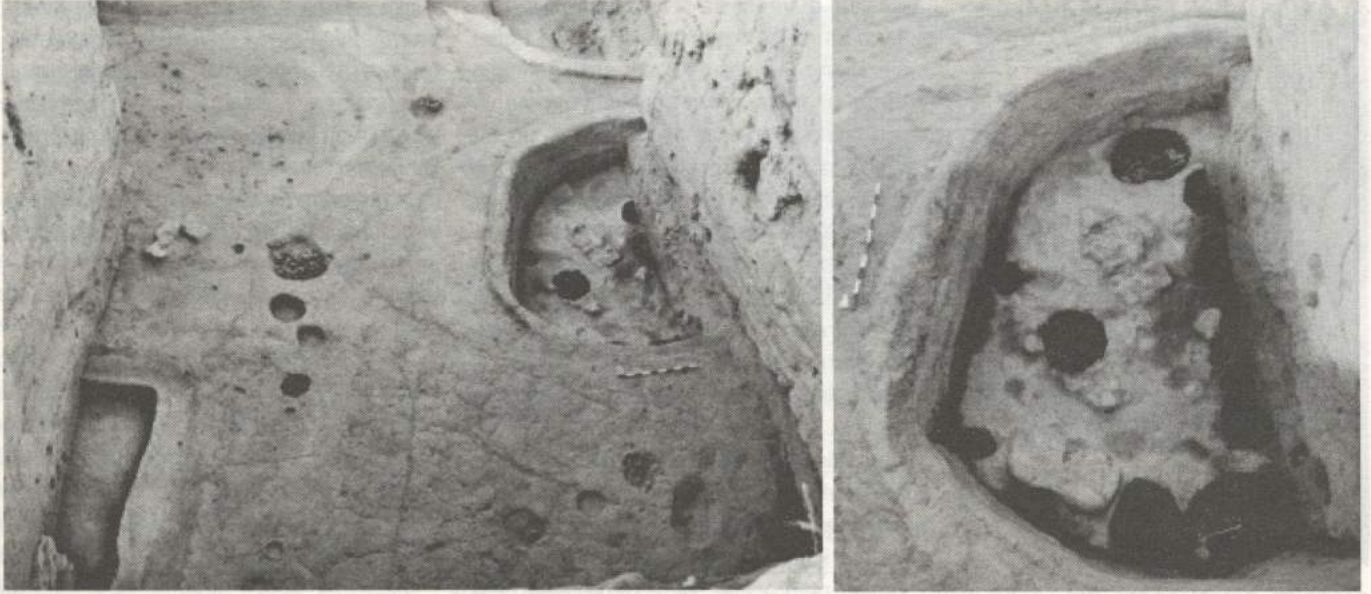
Avcı-toplayıcı ve hareketli yaşam tarzından kalıcı ve sürekli yerleşik yaşama

geçiş, bitki ve hayvanların evcilleştirilmesi başta olmak üzere, günümüzde alışlagelen düzenin yapılandığı, sosyal, ekonomik, teknolojik, bilişsel ve davranışsal modellerin biçimlendiği bir zaman dilimidir Neolitik. 1900'lü yıllardan bu yana yeni araştırmalar ve yaklaşımlar ışığında taşıdığı anlam değişse de genel anlamda Neolitik, insan-doğa arasındaki ilişkinin dönüştüğü, besin üretiminin ön plana çıktığı, mekân duygusu, belirsizlik-

“Neolitik” kavramı, geniş bir coğrafyada birbiriyle benzerlik gösteren yaşam biçimleri ile döneme dair genel bir resim çizer; ancak bu yeni yaşam biçiminin iç dinamikleri bölgeler ve topluluklar özelinde değişkendir.

Bugünkü köy tarzı ilk kalıcı ve dayanıklı yerleşmeler, buna bağlı mimari arayışlar, nüfus artışı, evcilleştirme, biriktirme, depolama, ekonomik çeşitlenme gibi kavramlar ilk kez Neolitik Dönem'de karşımıza çıkmaktadır.

MÖ 9. bin yıl, tipik oval planlı kerpiç barınak (sağda), çukur barınaklar ve açık alanlar ile yerleşme dokusu (solda).
Fotoğraflar: Aşıklı Höyük Kazı ve Araştırma Projesi Arşivi

lerle başa çıkma, karar verme, iş birliği, paylaşım gibi sosyal konularda bir dizi değişikliğin yaşandığı ve yeni davranış modellerinin benimsendiği bir süreci ifade eder. Bugünkü köy tarzı ilk kalıcı ve dayanıklı yerleşmeler, buna bağlı mimari arayışlar, nüfus artışı, evcilleştirme, biriktirme, depolama, ekonomik çeşitlenme gibi kavramlar ilk kez Neolitik Dönem'de karşımıza çıkmaktadır. Ders kitaplarında Cilalı Taş olarak uzun süre teknoloji ağırlıklı ele alınan bu dönem, yalnızca arkeologların değil; sosyoloji, mimarlık, antropoloji, psikoloji gibi çeşitli disiplinler-

Aşıklı'da ilk yerleşiklerin barınakları, toprağa yarı gömük, oval planlı, kerpiç duvarlı yapılar olmuştur. Barınakların inşasında öncelikle toprağa bir çukur açılmış ve güneşte kurutulmuş çeşitli boyutlarda kerpiçler yerleştirilerek yapının duvarı inşa edilmiştir.

de çalışan araştırmacıların da ilgi alanına girer. Neolitik kavramı, farklı araştırmacıların elde ettiği verilerle içinde bulunduğu çağın bilimsel, ekonomik, politik koşullarına paralel olarak günümüze kadar tartışılmalıdır ve buna bağlı olarak neolitik yaşam biçiminin tanımlayıcı parametrelerine dair görüşler de dönüşmüştür.

"Neolitik" kavramı, geniş bir coğrafyada birbiriyle benzerlik gösteren yaşam biçimleri ile döneme dair genel bir resim çizer; ancak bu yeni yaşam biçiminin iç dinamikleri bölgeler ve topluluklar özelinde değişkendir. Bu nedenle, Neolitik Dönem araştırmalarının bugün geldiği noktada ön plana çıkan yaklaşım, yerleşmelerin kendi özgün kimliklerinin anlaşılması ve neolitikleşme sürecinde geçirdikleri değişimin kendi içerisinde, bağımsız olarak ele alınmasının gerekliliğidir. Bu anlamda Aşıklı Höyük'ün de içerisinde bulunduğu Orta Anadolu'daki neolitikleşme sürecinin, bölgenin jeolojik ve çevresel yapısı, iç dinamikleri, toplumların tercihleri, sosyal yapıları ve adaptasyon bağlamında kendine özgü özellikler taşıdığı anlaşılır. (1) Orta Anadolu, şu anki bilgimizle, neolitik yaşam biçiminin olduğu Güneybatı Asya'nın geniş bir coğrafyası içerisinde, farklı ve özellikli bir bölge olarak ön plana çıkmaktadır.

Orta Anadolu Bölgesi'nde göçer avcı toplayıcı grupların yerleşik yaşama geçiş süreçlerine dair bilgilerimiz, Konya Ova-

sı'nda Boncuklu Höyük ve Pınarbaşı yerleşmelerinin MÖ 9. ve 8. bin yıl tabakalarından(2), Volkanik Kapadokya'da ise, MÖ 9. bin yılın ikinci yarısından 8. bin yılın ikinci yarısına dek (MÖ kal. 8500-7300) kesintisiz olarak iskân edilmiş Aşıklı Höyük yerleşmesinden gelmektedir. Ancak, bugün Orta Anadolu Bölgesi, idari olarak homojen bir bölge olarak ele alınmaktaysa da Aşıklı yerleşmesinin yer aldığı Volkanik Kapadokya Bölgesi, Neolitik Dönem'de jeomorfolojik ve iklimsel özellikleri ile Konya Ovası'ndan farklıdır. Bu durum, iki bölge arasında yerleşikliğe geçiş ve neolitikleşme süreci ile söz konusu toplulukların sosyo-kültürel yapıları ve iç dinamikleri bağlamında benzerliklerin yanı sıra belirgin farklılıkların görülmesiyle de örtüşmektedir.

Volkanik Kapadokya Bölgesi'nin ilk yerleşikleri: Aşıklı sakinleri

Volkanik Kapadokya, dağlık alanlar ve killi-kalkerli ovalara sahip, farklı ekolojik nişlerden oluşan, bu yapısı itibarıyla obsidyen başta olmak üzere çeşitli kayaç ve mineral yataklarına, bitki ve hayvan türlerine ev sahipliği yapmış bir bölgedir. Bu zengin bölgede MÖ 9. bin yılın ortalarında, Melendiz Dağları'ndan doğarak İhlara Vadisi'ne doğru akan Melendiz Nehri kenarında kurulan Aşıklı Höyük, MÖ 8. bin yılın ortalarına dek kesintisiz olarak iskân edilir. İnsanlık tarihinin en önemli

MÖ 9. bin yılda Aşıklı sakinleri çitlembik, mercimek, bezelye, kara burçak ve çeşitli fıstıkgiller ile baklagillerin toplayıcılığını yapmıştır. Ehlileştirilmiş emmer ve einkorn buğdayı kalıntıları ise küçük ölçekli tahıl hasadına işaret eder.

dönüşüm süreçlerinden biri ve Neolitik Dönem'in en önemli parametrelerinden olan yerleşiklik Volkanik Kapadokya Bölgesi'nde Aşıklı yerleşmesi özelinde sosyal, ekonomik, teknolojik, davranışsal, bilişsel olarak tüm aşamalarıyla birlikte takip edilebilmektedir.

Bugün Aksaray İli, Kızılkaya Köyü sınırları içerisindeki yerleşmede arkeolojik kazı çalışmaları ilk kez 1989 yılında İstanbul Üniversitesi'nden Prof. Ufuk Esin başkanlığındaki kurtarma kazıları ile başlamıştır.(3) 2006 yılından bu yana ise Prof. Mihriban Özbaşaran'ın başkanlığında, Kültür ve Turizm Bakanlığı ve İstanbul Üniversitesi'nin desteği ile disiplinler arası ve çokuluslu bir proje olarak yeni araştırma soruları çerçevesinde oluşturulan yeni bir metodoloji ile sürdürülmektedir.(4)

MÖ 9. bin yıl: Aşıklı'nın ilk yerleşikleri

Aşıklı'da ilk yerleşiklerin barınakları, toprağa yarı gömük, oval planlı, kerpiç duvarlı yapılar olmuştur. Barınakların inşasında öncelikle toprağa bir çukur açılmış ve güneşte kurutulmuş çeşitli boyutlarda kerpiçler yerleştirilerek yapının duvarı inşa edilmiştir. Bu en erken barınaklarda kalıp, elle şekillendirme ve dökme gibi çeşitli kerpiç yapım teknikleri uygulanmıştır. Mekân tabanlarının sıkıştırılmış toprak/kil ile sıvanmasıyla bir yaşam düzlemi oluşturulmuş, benzer

şekilde duvarlar da sıvanmıştır. Barınakların ömrünün uzatılması amacıyla taban ve duvar sıvaları sık sık yenilenmiştir. Barınaklar içerisinde olasılıkla ısınma ve aydınlatma işlevi gören, toprağa sığ bir çukur açılarak inşa edilen yuvarlak biçimli, tabanı çay taşları ile döşeli ocaklar bulunur. Mekânların tam ortasında konumlanan bu ocaklar, mekân içerisinde gerçekleştirilen faaliyetlerin de merkezi niteliğindedir; yaklaşık 4 m çapındaki bu barınaklar, bir "çekirdek aile"den çok daha fazla birey barındırmış olmalıdır ve bu bireylerin barınaklar içerisinde gerçekleştirdikleri faaliyetlerin söz konusu ocaklar etrafında organize edildiğini önermek mümkündür. 9. bin yıl barınaklarının içinde bulunan diğer karakteristik öğeler olan sekiler ve öğütme taşları ise bu mekânlarda gerçekleştirilen faaliyetlere dair veri kaynaklarındandır.

Ölülerini de bu yapıların tabanlarına açılan çukurlar içerisinde, *hocker* (cenin) pozisyonunda gömen topluluk, 9. bin yılda ölülerin yanına hiçbir eşya, "ölü hediyesi" bırakmaz. Bu uygulama, yerleşmenin geç evrelerinde değişim geçirecektir. Tüm yerleşiklik süreci boyunca devam edecek olan uygulama ise kimi bireylerin sazlardan örülmüş hasırlara sarıllarak üstü örtülerek gömülmesidir.(5)

Kerpiç, yerleşmenin en erken evresinden terk edilene kadarki süreçte, yüz yıllarca kullanılan ana yapı malzemesidir.

Aşıklı sakinleri, yakın çevrede bulunan ve rahatlıkla temin edilebilecek dayanıklı bir yapı malzemesi olan taş türlerini konut mimarisinde kullanmayı denememişler ya da bunu bilinçli olarak reddetmişlerdir. Bu ısrarcı tutumun nedeni olasılıkla Aşıklıların yerleşmeyi kurmadan önce kerpiç yapımına dair bilgi birikimine halihazırda sahip olmaları ve buna ilişkin baskın gelenek ve tercihleri ile ilişkilidir.

Kerpiç duvarlı barınakların yanı sıra, sazların örülmesi ve kille sıvanmasıyla inşa edilmiş kulübeler de çeşitli faaliyetlerin mekânı olmuştur. Bu kulübeler, olasılıkla barınaklardan daha farklı işlevlendirilmişlerdir ve kullanımları bir yangın ile sona ermiştir. Yangının bilinçli olarak kulübelerin kullanım ömrünü sonlandırmak amacıyla mı yoksa bir kaza sonucu mu çıktığı sorusu, halen araştırılmakta olan konular içerisinde; ancak bu mekânların nasıl işlevlendirildiği sorusuna dair bir cevap mikromorfoloji ve toprak kimyası analizlerinden gelmektedir. Söz konusu kulübelere birinde tanımlanan, mekânın tümüne yayılmış durumda birikmiş *dung* (tezek) kalıntıları, burada uzunca bir süre hayvan tutulduğuna işaret etmektedir. Arkeozoolojik araştırmalar da hayvanların yerleşmede tutulduğuna dair destekleyici veriler sunmaktadır. Hayvanların yerleşmede, insanların barındığı ve günlük faaliyetlerini gerçekleştirdikleri mekânların yakınında, insan kontrolü altında tutulması, yerleşik yaşama geçiş

MÖ 8. bin yıl, dörtgen planlı yapılar ve sıkışık yerleşme dokusu. Fotoğraf: Aşıklı Höyük Kazı ve Araştırma Projesi Arşivi

ile birlikte insan-hayvan ilişkisinde yaşanan dönüşümlerin de bir göstergesidir. Bu bağlamda Orta Anadolu Bölgesi'nde hayvancılığın başlangıcı ve gelişim süreci Aşıklı Höyük'te takip edilebilmektedir.

Kulübelerin kullanımının ardından, buldukları alan, birkaç direk yardımıyla üstü örtülen veya tamamen açık olarak kullanılan aktivite/işlik alanları olarak yeniden işlevlendirilir ve uzunca bir süre kullanım görür. 9. bin yıl yerleşmesinde günlük yaşam ve faaliyetler kerpiç barınakların arasında konumlanmış bu açık alanlarda gerçekleştirilir. Besin hazırlığı ve pişirme için bina içlerindeki ateş yerlerinden boyut ve biçimsel olarak farklılık gösteren büyük pişirme çukurları (*roasting pits*) kullanılmıştır. Kemik ve obsidyen aletler ve üretim artıkları gibi bulguların önerdiği üzere deri işleme, obsidyen yongalama, kemik işçiliği, sepet ve kemik boncuk yapımı gibi faaliyetler de bu açık alanlarda sürdürülen günlük aktiviteler içerisinde yer almaktadır. Bir arada gerçekleştirilmiş çeşitli faaliyetlere ev sahipliği yapan bu açık alanlarda, kerpiç barınaklarda olduğu gibi, günlük yaşam kolektif olarak sürdürülmüştür.

İlk yerleşiklerin tükettiği besinler, çeşitli hayvanların avına ve aynı zamanda tahıl yetiştiriciliği, bitki ve meyve/yemiş toplayıcılığına dayalıdır. Arkeobotanik analizler, MÖ 9. bin yılda Aşıklı sakinlerinin çitlembik (*Celtis tournefortii*), mercimek (*Lens orientalis/culinaris*), bezelye (*Pisum sativum*), kara burçak (*Vicia ervilia*) ve çeşitli fıstıkğiller ile baklagillerin toplayıcılığını yaptığını ortaya koyar. Ehlileştirilmiş emmer ve einkorn buğdayı kalıntıları ise küçük ölçekli tahıl hasadına işaret eder.(6) Bu anlamda, Aşıklı sakinlerinin ilk yerleşiklik aşamasından itibaren hayvancılığın yanı sıra tarım faaliyetlerine dair de bilgi birikimine sahip olduğu ve bu erken tarım denemelerinin bölgede en erken tarım faaliyetlerini temsil ettiği söylenebilir.

Aşıklı sakinlerinin avladığı hayvanlar geniş yelpazeli bir avcılığa işaret eder. Av hayvanları içerisinde yabani koyun/keçi baskındır ve tüm yerleşiklik süreci içerisinde baskınlığını koruyacaktır; yabani sığır ve geyik (*Cervus elaphus*),

MÖ 9. bin yıl yerleşmesi, iskelet açılırken (solda) ve açıldıktan sonra (sağda). Fotoğraflar: Aşıklı Höyük Kazı ve Araştırma Projesi Arşivi

yaban domuzu (*Sus scrofa*), tilki (*Vulpes vulpes*), tavşan (*Lepus capensis*) gibi küçük, orta ve iri yabani hayvanlar, kaplumbağa (*Testuda graeca*) ve kurbağa (*Emys/Mauremys* sp.), kirpi (*Erinaceus* sp.), keklük kuşu (*Alectoris chukar*), su kuşları ve nehir balıkları (*Cyprinidae*) da avlanmıştır.(7) Besin temininin yanı sıra, turna (*Grus grus*), baykuş ve çeşitli yırtıcı kuşların ise kemik alet ve boncuk yapımında kullanılmak üzere avlandığı düşünülmektedir.(8) Hayvan kemiklerinin dağılımı, avlanan hayvanların özellikle bol et taşıyan kısımlarının yerleşmeye taşınarak burada işlendiğini göstermiştir. (9) Toplayıcılık ve avcılık, tüm yerleşme sürecinde devam eder, ancak 8. bin yılda baskın olarak tüketilen hayvanlar, sürüler halinde kontrol altında tutulmakta olan koyun ve keçi olacaktır.(10)

MÖ 8. bin yılda Aşıklı'da yaşam

MÖ 8. bin yıla doğru yerleşmede belirgin ancak yavaş ve aşamalı değişimler yaşanır. Bu değişimler, topluluğun iç dinamiklerindeki dönüşümlerin yansımalarıdır. 8. bin yıl yaşamı günümüz köy yaşantısına benzer bir yaşamın olduğu dönemdir. Oval planlı, toprağa yarı gömük yapıların yerini dörtgen planlı, toprak zemin üzerine inşa edilen düz damlı binalar alır; binalar, birbirine bitişik düzende konumlanmıştır ve dar aralıklarla birbirinden ayrılır. Yerleşmenin terk sürecine doğru tanımlı bina grupları ve mahalleler oluşmaya başlar.(11) 9. bin yıl barınaklarında mekânın merkezine konumlandırılan oval ocaklar, 8. bin yılda binalar gibi dörtgen formda yapılmaya

başlar ve mekânın köşesine inşa edilmesi bir kuraldır. Kerpiç, yapı malzemesi olarak kullanılmaya devam etmektedir. Binalar çoğunlukla tek odalı olmakla birlikte, iki ya da üç odalı olanlar da vardır. Büyük, kalıcı çöp alanları yerleşmenin merkezinden uzaklaştırılmış, mekân içerisinde ya da dam seviyesinde gerçekleştirilen faaliyetlerin artıkları için iki bina arasındaki dar geçitler değerlendirilmiştir. Geniş çöplükler üzerine inşa edilen kerpiç binalar, bina sayısındaki artış, sıklık ve zamanla oluşan bina grupları, açık alanlardaki üretim, paylaşım pratiklerinin binaların dam seviyesine ve kimi örneklerde mekân içerisine taşınması 8. bin yıl yaşamında karşılaşılan değişimlendirdi.

Yerleşme sakinleri kerpiç binalarını belirli periyodlarla yenilemişlerdir. Bina inşa sürecinde, terk edilen binanın duvarları mekân içerisine doğru tıraşlanarak doldurulur ve böylelikle yeni yapılacak bina için bir düzlem oluşturulur. Bu düzlem üzerine inşa edilen yeni binanın büyüklüğü, yönü ve seki, ocak gibi iç yapı öğelerinin konumu mecbur kalınmadıkça değiştirilmez. Bu durumun en net göstergelerinden biri ocaklardır. Bina içerisindeki yaşam sürdürülürken, onarım ya da yenileme gerektiği durumlarda ocaklar bir öncekiyle aynı yapı tekniğiyle, benzer büyüklükte yenilenmiş, yönü ve yerinde bir değişikliğe gidilmemiştir. Bina yenilemelerinde de çoğu zaman bu kurala sadık kalındığı, terk edilen bina ocaklı ise üzerine inşa edilen binaya da ocak yapıldığı görülür. 8. bin yılda beş kez yıkılıp yerine tekrardan yapılan binaya her defasında bir öncekiyle aynı yere ve

aynı özelliklerle inşa edilen ocak, bina yenileme sürecinde yeri ve işlevi değiştirilmeden defalarca sıvanarak ışık olarak kullanılan seki, örneklerden sadece birkaçıdır. 8. bin yıl çöp alanlarının da yüz yıllarca işlevi değiştirilmeksizin kullanımı sürdürülmüştür. Devamlılık, 9. bin yıl bina ve bina içi öğelerinde, binalar arasında kalan açık alanlarda da net olarak görülür. 9. bin yıl açık alanlarında aynı yerde, yenilenen ateş/pişirme çukurları vardır, deri işleme, obsidyen alet yapımı gibi faaliyetler açık alanlarda sürekli. Obsidyen, sürtme taş, kemik alet teknolojilerinde ve ölü gömme alışkanlıklarında da izlenebilen bu "devamlılık olgusu", Aşıklı insanların gerek 9. bin yıl gerekse de 8. bin yıl yaşamının aynası olmuştur.(12)

8. bin yıl yaşamında Aşıklı sakinlerinin besin ekonomilerinde geniş yelpazeli avcılık azalır. Küçük hayvan avı içerisinde yalnızca tavşan baskınlığını korumaktadır. Koyun evcilleştirilmiş, hayvan sürüleri yerleşme dışına çıkarılmıştır. Topluluk yabancı bitki, tahıl ve meyve/yemiş toplayıcılığını devam ettirmektedir; ancak tahıl tarımının beslenmedeki rolü 9. bin yıl yaşamına kıyasla artış göstermiştir.

Ölü gömme uygulamaları 9. bin yıl geleneğini sürdürmektedir; ölüler bina içine, mekân tabanına açılan çukurlara *hocker* pozisyonunda yatırılırlar. Ancak

yerleşmenin geç evrelerinde kimi bireyler bireysel eşyalar, sepet, obsidyen aletler gibi eşyalar ile birlikte gömülmeye başlar, birkaç örnekte ise çoklu gömütler görülür.

8. bin yıl yerleşiminde, höyüğün güneyinde yer alan ve geniş bir çakıllı yol ile konut alanından ayrılan alanda konum, boyut, plan ve iç öğeler bakımından konut yapılarından farklılık gösteren ve bugün arkeologlarca "Özel Amaçlı Yapılar Alanı" olarak adlandırılan bir yapı kompleksi bulunmaktadır. Yapılardan biri, kuzey duvarı taşla örülmüş, iç avlulu, tabanının bir kısmı kerpiç bloklarla döşenmiş bir yapıdır. Diğerleri ise kareye yakın planı, seki, kanal gibi iç yapı öğeleri ile konut binalarından ayrılır. Bu yapının duvarı kerpiçle örülmüş, tabanı ise defalarca yenilenmiş ve sarı, kırmızı renklerde boyanmıştır. Taban yenilemeleri, mekân-daki sekinin sıva yenilemeleri ile uyum içerisindedir. Taban sıvanırken, mekânın güneydoğusunda, duvara bitişik inşa edilen sekinin kenarları ve üzeri de aynı zamanda ve özenle sıvanmıştır. Alanı konut alanından farklı ve özellikli kılan bir diğer durum, bu yapı kompleksine yakın başka bir mekânın toplu besin tüketiminin göstergelerinden biri olan komünal bir fırın için ayrılmış olmasıdır. Hayvan kemiklerinin dağılımı ve arkeozoolojik araştırmalar, bu alanda yaban sığıru gibi iri hayvanların yoğun olarak tüketildiğini ortaya koymuştur. Alan organizasyonu

ve gerçekleştirilen faaliyetler bağlamında yerleşmenin bu kesimi topluluğun sosyal yaşamı ve ritüel pratikleri ile ilişkili olarak kullanım gören bir "ortak alan"dır.(13)

Aşıklı Höyük 8. bin yılın ikinci yarısında terk edilir. Topluluğun yerleşmeyi terk sürecini ve nedenlerini karakterize eden belirgin bir kırılma söz konusu değildir. Aşıklı sakinleri yüzyıllara yayılan iskân sürecinde gerek ekonomik gerekse sosyal pek çok dönüşüm yaşamıştır. Yerleşme dokusunda, beslenmede, ölü gömmede, teknolojide yavaş ve aşamalı değişimler olmuştur. Her ne kadar oldukça yavaş gerçekleşmiş olsa da bu dönüşümler Aşıklı'daki "toplumsal bir aradalık" motivasyonu kaybedilmeksizin gerçekleşmiş, yerleşiklik süreci boyunca topluluk kolektif yaşam tarzını terk etmemiştir. Aşıklı topluluğunun yaşam biçimini karakterize eden bir başka olgu sürekliliktir. Binaların, iç yapı öğelerinin ve günlük faaliyetlerin gerçekleştirildiği alanların yer seçimindeki sürekliliğin yanı sıra, üretilen nesnelere/eşyalar, bilgiler ve teknikler de nesilden nesile aktarılmıştır. Aktarım, süreklilik ve kolektif yaşam tarzı Aşıklı topluluğunun yüzyıllarca bir arada yaşamının bağlayıcısı olmuştur. İskân sürecince yaşanan bu yavaş ve kendine özgü değişim, süreklilik, kolektif yaşam, Orta Anadolu Neolitikliğinin esas belirleyicisidir.

Deneysel arkeoloji: Aşıklı'da günlük yaşamın yeniden kurgulanması

Deneysel arkeoloji, arkeolojinin alanına giren her türlü konunun (bir binanın inşası, onarım, çürüme ve yıkılma sürecinden bir aletin üretim, kullanım, aşınma süreçlerine dek pek çok alanda) deneyler yoluyla anlaşılması, 'olay'ın deneyimlenmesi ve yeniden canlandırılması çalışmalarıdır. Bir yaklaşım olarak deneysel arkeoloji sadece malzeme odaklı ve teknolojik bakış açısından beslenmez; tercihlerin, becerilerin ve sorunların anlaşılması yoluyla geçmişte yaşamış insanların davranışlarına ilişkin fikir edinebilmeyi de mümkün kılar. Bu sayede yeni varsayımlar üretilmesi ve var olan varsayımların sınanması ile arkeolojik yorumlamaya katkı sağlar.(14) Bununla

Arazide kazı ve belgeleme çalışmaları. Fotoğraflar: Aşıklı Höyük Kazı ve Araştırma Projesi Arşivi

Arazide kazı ve belgeleme çalışmaları. (Aşıklı Höyük Araştırma Projesi Arşivi)

beraber, deneyimlenen/üretilen bilginin geniş kitlelerle paylaşılması aşamasında "eskinin yeniden canlandırılması" yoluyla sergileme projeleri olarak karşımıza çıkar.

Aşıklı Höyük Kazı ve Araştırma Projesi'nde benimsenen bu yaklaşım ile, Aşıklı sakinlerinin günlük yaşamlarına dair pek çok detayın yalnızca mimari açıdan değil, arkeolojik veriler doğrultusunda belirlenen çok boyutlu sorunsallar dahilinde irdelenmesi mümkün olmuştur. Topluluğun kullandığı aletlerin deneysel yöntemlerle yeniden yapılması ve bu bağlamda yontma taş alet teknolojisinin anlaşılması amacıyla deneysel obsidyen çalışmaları (www.obsidianuseproject.org) gerçekleştirilmiştir. Obsidyen bir bloktan dilgi çıkarılması, kazıyıcı ve delici aletlerin yapım süreçleri deneyimlenerek "üretim zinciri" yeniden kurgulanmış; üretilen deneysel malzeme kesme, parçalama, deri yüzme, tabaklama gibi faaliyetlerin anlaşılması amacıyla kullanılmış ve gerçekleştirilen iz analizleri ile benzer faaliyetlerin arkeolojik buluntular üzerinde bıraktığı izler tanımlanmaya çalışılmıştır. Höyüğün Özel Amaçlı Yapılar Alanı'ndan bilinen kırmızı okra (aşı boyası) ile taban ve duvar boyalarının üretimi ve uygulanması, kazılar sırasında fitolit izlerine ulaşılan sepetlerin, höyüğün yakınındaki sulak alanlarda, günümüzde de halen yetişmekte olan sazlarla yeniden örülmesi ve höyük girişindeki Deneysel Tarla'da yabani *einkorn* buğdayı, arpa ve kara burçağın ekimi, hasadı ve bir kısmı-

nın tarihöncesi yöntemlerle öğütülmesine yönelik deneysel çalışmalar ile topluluğun günlük yaşam pratikleri yeniden kurgulanmıştır.

2009 yılından bu yana sürdürülen "Deneysel Tarihöncesi Aşıklı Köyü Projesi" ile amaçlanan, bölgedeki ilk yerleşiklerin binalarını nasıl inşa ettiği, inşa sürecinde nasıl organize oldukları gibi soruların cevaplarını arkeolojik kazılar sonucunda ulaşılan bulgular ve arkeobotanik, mikromorfoloji, fitolit, izotop, toprak kimyası gibi diğer uzmanlık alanlarından elde edilen analiz sonuçlarıyla birlikte bütünlüklü bir yaklaşım ile deneyimlemek, Aşıklı'daki yerleşik yaşamın anlaşılmasına katkı sağlamak ve bu deneyimi ziyaretçilerle paylaşmak olmuştur.

MÖ 9. bin yıl canlandırmasında, top-rağa yarı gömük oval planlı yapılar, saz örgü tekniği ile inşa edilmiş kulübeler ile açık alanlar ve açık alanlara özgü pişirme çukurları yer almaktadır. Bu alanda ayrıca Neolitik Dönemde yakın çevrede yetiştiği bilinen çitlembik, badem, sığır kuyruğu gibi bitki, yemiş ve meyveler görülebilir. Bu şekilde yapılar, açık alanlar ve doğal çevrenin bütünlüklü bir görünümü sağlanmaya çalışılmıştır. Dörtgen planlı 10 adet yapı MÖ 8. bin yıl yerleşmesini temsil etmektedir. Mekanların yeniden inşa sürecinde, plan, boyut, yön, iç yapı öğeleri gibi konularda orijinallerine sadık kalınmıştır. Ev içleri kazılar sırasında ortaya çıkarılan yapı öğeleri ve buluntuların bağlamaları gözetilerek düzenlenmiştir. Aslına uygun olarak, deneysel

evlere merdiven aracılığı ile damdan giriş mümkünken ziyaretçiler için kapılar da bulunmaktadır.

Tarihöncesi Aşıklı Köyü'nü yaz kış ziyaret etmek mümkün. Aşıklı Höyük Kazı ve Araştırma Projesi'yle ilgili daha ayrıntılı bilgi ve güncel haberlere <http://www.asiklihoyuk.org/>, https://twitter.com/ah_arkeoloji ve <http://ah-arkeoloji.tumblr.com/> adreslerinden ulaşabilirsiniz.

Dipnotlar

- (1) Özbaşaran, M. 2013. "Orta Anadolu'nun Neolitikleşme Sürecinde Aşıklı", *Colloquium Anatolicum*, XII: 1-14.
- (2) Baird, D. 2012. "The Late Epipaleolithic, Neolithic and Chalcolithic of the Anatolian Plateau, 13,000-4000 BC", *A Companion to the Archaeology of the Ancient Near East*, Yay. Haz. D. T. Potts, Blackwell Publishing: 431-465.
- (3) Esin, U., S. Harmankaya. 2007. "Aşıklı", *Türkiye'de Neolitik Dönem: Yeni Kazılar, Yeni Bulgular*, Yay. Haz. M. Özdoğan, N. Başgelen, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul: 115-132.
- (4) Özbaşaran, M. 2011. "Re-starting at Aşıklı", *Anatolia Antiqua*, XIX: 27-37.
- (5) Özbaşaran, M., G. Duru. 2015. "The Early Sedentary Community of Cappadocia: Aşıklı Höyük", *La Cappadoce Méridionale de la préhistoire a la période byzantine*, Yay. Haz. D. Beyer, O. Henry, A. Tibet, Institut Français d'Etudes Anatoliennes Georges-Dumézil, 8-9 Novembre, 2012, İstanbul: 43-51.
- (6) Age: 46-47
- (7) Özbaşaran, M. 2013. "Orta Anadolu'nun Neolitikleşme Sürecinde Aşıklı", *Colloquium Anatolicum*, XII: 1-14.
- (8) Stiner, M. C., H. Buitenhuis, G. Duru, S. L. Kuhn, S. M. Mentzer, N. D. Munro, N. Pöllath, J. Quade, G. Tsartsidou, M. Özbaşaran. 2014. "A forager-herder trade-off, from broad-spectrum hunting to sheep management at Aşıklı Höyük, Turkey", *PNAS*, 111 (23): 8404-8409.
- (9) Özbaşaran, M., G. Duru. 2015. "The Early Sedentary Community of Cappadocia: Aşıklı Höyük", *La Cappadoce Méridionale de la préhistoire a la période byzantine*, Yay. Haz. D. Beyer, O. Henry, A. Tibet, Institut Français d'Etudes Anatoliennes Georges-Dumézil, 8-9 Novembre, 2012, İstanbul: 43-51.
- (10) Stiner, M. C., H. Buitenhuis, G. Duru, S. L. Kuhn, S. M. Mentzer, N. D. Munro, N. Pöllath, J. Quade, G. Tsartsidou, M. Özbaşaran. 2014. "A forager-herder trade-off, from broad-spectrum hunting to sheep management at Aşıklı Höyük, Turkey", *PNAS*, 111 (23): 8404-8409.
- (11) Duru, G. 2013. *Tarihöncesinde İnsan-Mekân, Topluluk-Yerleşme İlişkisi: MÖ 9. Bin Sonu - 7. Bin Başı, Aşıklı ve Akarçay Tepe*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- (12) Age: 154-164
- (13) Özbaşaran, M. 2013. "Orta Anadolu'nun Neolitikleşme Sürecinde Aşıklı", *Colloquium Anatolicum*, XII: 1-14.
- (14) Duru, G. 2014. "Deneysel Arkeoloji Yoluyla Neolitik Bir Ev Yapımı", *Colloquium Anatolicum*, XIII: 131-151.